

MĂ BUCUR (SINCER) CĂ AȚI REUȘIT!

de

Mihaela PASAT

"A fi sincer înseamnă să recunoști imposibilitatea de a fi sincer." (anonim)

Există în Sibiu un pod căruia localnicii îi spun "**de fier**" în referirile curente, întrucât este construit din fier forjat. Ghidurile turistice, însă, îl denumesc "**podul minciunilor**" /sau "al mincinoșilor"/, iar legenda pretinde o *alunecare fonetică* de la "**Liebe Brücke**" (= "podul iubirii, al îndrăgostiților") la "**Lüge Brücke**" (= "podul minciunilor, al mincinoșilor").

Să fie (cf. legendei) doar o *alunecare fonetică*? Să fie (cf. uzajului) doar o *ignorare a legendei*?

Sunt aproape trei decenii ("sincer ?" ... era să spun ... "trei secole"!!!) de când suntem de acord (*nous autres linguistes!*) că "valoarea cuvântului ori a frazei în activitatea lingvistică n-ar mai putea fi considerată independent de orice utilizare, în această comoară care este limba" (DUCROT, 1972 : 25 /traducerea mea/).

Inclusă de Oswald Ducrot printre *legile discursului* și prezentă sub o formă sau alta în *postulatele/maximele* lui Austin (1965), Searle (1972), Grice (1975), Leech (1983), Gordon & Lakoff (1975) etc., **sinceritatea** n-a încetat să incite spiritele aflate în căutarea adevărului.

Jocul interlocuției este cel mai fascinant dintre toate, întrucât scapă teoriei probabilităților, prin posibilitatea de a fi continuat la infinit.

În pragmatică a devenit loc comun ideea că **A VORBI** înseamnă "a schimba informații", dar și "a efectua un act" conform unor reguli precise, act care pretinde *a transforma situația receptorului și a modifica sistemul său de credințe și/sau atitudinea sa comportamentală* (KERBRAT-ORECCHIONI, 1980: 185).

Locutorul are **intenția** de a comunica, dar **și un scop ulterior** care poate fi extrem de divers, fraza dezvoltându-l ori ascunzându-l.

Pornind de la considerentele de mai sus, cred că merită pusă în discuție utilizarea unor sintagme de tipul "**mă bucur sincer**" pe care, din

rațiuni pe care le voi expune în cele ce urmează, le consider *pleonastice* într-un discurs care se conformează *condiției de sinceritate*.

Discuția se va desfășura în plan pragmatolingvistic, sub semnul unei estetici a comunicării, fondându-se pe elemente teoretice referitoare la statutul protagoniștilor actului de limbaj avut în vedere și la realizarea efectivă sau eșecul acestuia.

Strategie și manipulare

Cu mici excepții (v. reprezentanții Școlii de la Geneva - Auchlin, Moeschler etc.) strategia nu a fost conceptualizată coerent. Dacă urmărim indexul cărții lui Gumperz *Discourse strategies* (Cambridge University Press, 1982), vom constata că termenul este absent. Există însă, după cum menționează și Herman PARRET (1999 : 41 și urm.) ideea de comportament strategic și de intenționalitate, interacțiune strategică, fără a cuprinde coerența epistemologică din definițiile *formale* ale autorilor genevezi.

Strategia se manifestă ca o **regularitate**. Ea este *recognoscibilă*, *previzibilă* și poate fi *mărturisită* (PARRET, 1999: 36). Această regularitate nu este fructul unei generalizări. Strategia supradetermină/modifică regula, constrângerea ori norma.

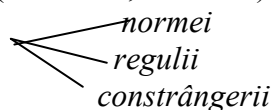
Reluând pe scurt noțiunile de mai sus, vom spune că:

- **regula** este *aplicată* sau *nu*;
- **constrângerea** este *satisfăcută* sau *nu*;
- **norma** este *respectată* sau *violată*.

Dacă *neaplicarea* unei reguli antrenează un *blocaj* (regula fiind proprie unui sistem, de exemplu "gramatical"), dacă *violarea* normei duce la *sanctiune* (norma fiind generată și motivată instituțional, v. "politețea"), *nesatisfacerea* unei constrângeri este *relativă* (dat fiind că ei nu i se cere decât a fi "recunoscută", sens în care maximele lui Grice pot fi percepute drept constrângeri, în vreme ce *Principiul de cooperare* în sine este o *normă*).

Evident, domeniile sunt osmotice și superpozabile (PARRET, 1999 :37).

Strategia ar avea drept obiect însăși *funcționarea*

Strategiile discursive devin responsabile de distanța creată între impunerea respectării, aplicării și satisfacerii (pe de o parte) și violării, neaplicării și nesatisfacerii (pe de altă parte) a normelor, regulilor și constrângerilor.

Așadar, constatând caracterul strategic al interacțiunilor voi distinge, împreună cu Parret (1999 : 39): comportamentul cooperativ și comportamentul colaborativ.

Fără a intra în subtilitatea teoriei jocurilor, captivant elaborată de lingvistul belgian (pornind de la Greimas, dar dezvoltând substanțial), care tranșează între un *joc finit*, care se joacă pentru a câștiga, și un *joc infinit*, unde este implicată plăcerea de a continua să joci, voi spune că atât un comportament colaborativ cât și unul **ne**-colaborativ sunt cooperative/cooperante/, cum se întâmplă în orice context de joc, strategia rămânând esențialmente ludică, fapt evident mai ales în modificarea ori supradeterminarea prin *deviere* ori *intensificare*, prin *diminuare* ori *punere între paranteze* a unui sistem formal. Parret propune, dealtminteri, drept prototip al strategului pe jucătorul de șah.

Importantă pentru subiectul tratat aici este afirmația lui Greimas din *A propos du jeu* (1980 : 29-34): "intrarea (în joc, n.n.) este liberă, dar nu și ieșirea" (traducerea mea). **Jocul** devine astfel o **luptă și aici intervine**, în confruntarea dintre actanți, competența de manipulare a strategului (de natură cognitivă) și competența de manevrare (de natură pragmatică).

Se va face astfel trecerea de la "a ști să facă" /*savoir-faire*/ la "a face să facă" /*faire-faire*/, respectiv "a face să creadă" /*faire-croire*/.

Sinceritate vs minciună

A fi sincer înseamnă "a nu ascunde adevărul", a nu disimula, a nu minți, a dispune de cuvântul drept și adevărat. Idealul sincerității presupune că *interiorul este transcris în exterior fără a fi deformat*. Omul sincer spune ceea ce gândește și nu disimulează nimic, nu încearcă să înșele.

Cuvântul adevărat este acela care **nu comportă o rea intenție**.

Din perspectiva filozofilor, se vorbește în termenii următori despre:

- instalarea în *sinceritate* (loc de viață și de moarte)
- *evenimentele tragice* - ocazie cu care ne aflăm în elementul "sinceritate"
- *sinceritatea* ca atitudine *pierdută* sau *de cucerit*, dar *niciodată actuală*
- imposibilitatea de a scăpa *minciunii*
- *sinceritatea* care se petrece/are loc *în noi/fără noi*
- *ochii* care spun *adevărul*
- structura *ascunsă* a noțiunii de *sinceritate* (șirul: încercare-marcă-sensibilitate-act)/locul de "încercare" a subiectului este locul unde acesta "e adevărat")

Perspectiva pragmalingvistică aduce în prim plan teoria actelor de limbaj.

Condiția de sinceritate expusă de Searle (1972) /L are intenția de a efectua actul C/ e presupusă a permite distingerea promisiunilor *sincere* de cele *nesincere*, dar aplicarea ei este legată de un context amplu, pe care nu-l putem ignora.

Legea sincerității nu spune că locutorul ar crede neapărat în adevărul a ceea ce asertează, ori că are intenția să-și țină promisiunile. Ea enunță pur și simplu faptul că "a vorbi" înseamnă "a pretinde că ești sincer": orice enunț presupune, dincolo de contraindicații de genul "am glumit", "mă prostesc", că locutorul/emițătorul aderă la conținutul asertat, iar alocutorul/receptorul îi acordă locutorului/emițătorului în mod corelativ, dincolo de orice contraindicație, **credit de sinceritate** (KERBRAT-ORECCHIONI, 1980 : 213).

În ceea ce constituie subiectul prezentei discuții, trebuie luat în seamă faptul că determinarea sensului global al unui enunț (valori semantice și pragmatice) aduce laolaltă **(a) natura semnificațiilor pertinente** /materialul verbal și paraverbal, precum și unele elemente ale situației de enunțare/ și **(b) natura competențelor** lingvistice și paralingvistice, culturale și ideologice ale locutorului/emițătorului și alocutorului/receptorului. Vom distinge, așadar, între *valoarea literală și cea derivată* și vom ține seama de complexul de presupuși, care se leagă de o cunoaștere/știință prealabilă.

În conformitate cu aceste afirmații, domeniul *minciunii* se subscie actelor lingvistice performate de cineva care *prezintă* conținutul propozițional al actului său lingvistic *drept o reflectare a unei stări adevărate* a lucrurilor, când, de fapt, **știe/crede/e sigur că deviază de la adevăr**.

TĂCEREA pare a fi un domeniu marginal, dar **trecerea sub tăcere** înseamnă adesea **a minți**. Este o formă de *deghizare* prin care se caută o altă identitate în speranța că realitatea nu va fi descoperită (v. excelentul capitol despre *verba mentiendi* din VERSCHUEREN, 1985).

Un adevăr "distorționat" nu este neapărat o minciună. Exagerarea, minimalizarea, sau pur și simplu faptul de a te înșela, nu presupun în mod absolut "a minți". Contextul ar trebui să lase să se întrevadă care este elementul asupra căruia planează neadevărul. Dacă A TĂCEA poate însemna A MINȚI, devine clar că A VORBI poate însemna A NEGA MINCIUNA, a o ascunde (într-o tradiție etică, binecunoscută de la Sf. Augustin și de la Thomas de Aquino încoace) și atunci devine legitimă discuția referitoare la un enunț de tipul:

"Mai bine n-aș zice nimic, dar, **sincer**, mă bucur".

În el-însuși, **adevărul** constă în ceea ce **locutorul**:

- **știe**
 - **crede**
 - **gândește**
- că este adevărat

Prin urmare, el are capacitatea de a devia mai ales prin efectul perlocuționar intenționat care, asociat cu enunțurile, are rolul de a-l face pe alocutor să creadă un anumit lucru (VERSCHUEREN, 1985 : 138 §262).

Afirmația mea inițială raportată la aspectul pleonastic al unei construcții de tipul:

"Mă bucur sincer..."

se sprijină pe incompatibilitatea din planul semantico-pragmatic dintre cele două lexeme.

Dacă actul ilocuționar răspunde acelor "*felicity conditions*" / *condiții de reușită* / ale lui Austin, asocierea este superfluă; dacă acele reguli/norme sunt violate, atunci asocierea face să intre în joc nivelul **perlocuționar**, la care autorul este condus înspre a crede altceva decât se presupune că ar putea crede.

Să urmărim corpusul studiat:

- (1) *Mă bucur sincer ...*
Mărturisirea sinceră ...

Etimologia și definiția din dicționarele monolingve explicative (DEX, Petit Robert) trimit în cazul lui **SINCER** la "**PUR**", "**NATURAL**", "*cineva/ceva care este dispus să recunoască adevărul, să facă să fie cunoscut ceea ce gândește și simte în mod real, fără a consimți să se înșele pe sine, nici să-i înșele pe alții*".

Pentru **A SE BUCURA** găsim "*a încerca o bucurie, o satisfacție, o emoție plăcută și profundă*", iar la intrarea **MĂRTURISIRE** apare "*recunoaștere pentru sine*" / "*drept valabil*" / "*drept adevărat*".

Conform opiniei mele, nici verbul **a se bucura**, nici substantivul **mărturisire** nu acceptă, într-o utilizare normală, adjectivul/adverbul **nesincer**. (În franceză, **aveu/mărturisire** are și o trimitere înspre "**tortură**", a cărei percepție chiar nu văd cum ar putea fi nesinceră).

EMOȚIA este o stare de conștiință complexă, **bruscă**, un **act intuitiv, senzorial**, care nu poate fi contrafăcut în exprimarea primară, frustă.

NESINCERITATEA presupune **ipocrizie**, deghizarea adevăratului caracter, ceea ce implică o **detașare**, o conștientizare, o **atitudine deliberată**.

Absența intenției în sinceritate și raționalitatea (ceea ce permite omului să acționeze conform unor principii), prezența voită a intenției în înșelăciune, mă îndeamnă să afirm că în:

bucurie *sinceră* și bucurie *nesinceră*

antonimia se șterge în favoarea unei **sinonimii sui-generis** (în favoarea polului negativ, cel pozitiv fiind absolut superfluu):

sincer = *nesincer* = "*gândit*", "*intenționat*", "*prefăcut*",
sau se re-direcționează înspre **absenta de sinceritate**.

Ocurența lui *sincer* în exemplele de mai sus, ori în:

- (1a) *Sincer, îți mulțumesc.*
Îți mulțumesc sincer.
Te felicit sincer.
Sincere felicitări.
Sincere condoleanțe.

nu se justifică decât, eventual, prin acceptarea unui alt nivel, acela al **actului convențional**, în care se manifestă criteriul de **politețe**, în interiorul căruia **cantitatea** este luată drept criteriu de **calitate**.

Realitatea dovedește însă că "mai bine puțin și bun" funcționează mai eficient, scala exagerată a cantității ducând la saturația declanșatoare de neîncredere și de respingere/izolare a discursului ce ni se adresează.

Să privim mai atent exemplele următoare:

- (2) *Don Quijote voia sincer să fie ... /"credea că ..."/*
 (3) *V-o spun sincer ... /"verde-n față"/*
 (4) *Sincer, nu cred ... /"ar trebui să cred, dar ..."/*
 (5) *Sensibilitatea e sinceră ... /"dar rațiunea, gândirea nu sunt"/*
 (6) *Sinceritatea minciunii ... /"paradoxul"/*
 (7) *A refuzat sincer ... /"cât se poate de politicos"/*
 (8) *A refuzat nesincer ... /"n-ar fi dorit să refuze"/*
 (9) *Sincer, îți mulțumesc ! /"mai mult nu se poate"/*
 (10) *Îți mulțumesc sincer . /"de conveniență"/*
 (11) *Râdea sincer. /"natural", "spontan"/*
 (12) *Sincere și respectuoase omagii. /formulă conformă ritualului "bunelor maniere"/*
 (13) *Angajamentul meu e mai mult (!) decât sincer. /"cantitate" pentru "calitate"/*
 (14) *Dorința sinceră de a ... /strategie de anulare a unei conduite vădit "contrare"/*
 (15) *Sincere salutări. /formulă de politețe, aproape "vidă"/*
 (16) *Iubire pură și sinceră ... /"autentică"/*
 (17) *Intenție sinceră ... /sublinierea "spontaneității" actului/*
 (18) *O democrație sinceră... /tentativa de negare a politicii "mincinoase")*

(19) *Sincere mângâieri frivole ... /cu vădită tentă "impură" - anunț la mica publicitate/*

Dintre toate elementele care determină descifrarea corectă a unui enunț, în ideea unei comunicări **efective** (competențe lingvistice și paralingvistice, competențe culturale și ideologice, "principii"), mă voi opri la ansamblul "legilor" (**maxime conversaționale** pentru Grice, **postulate de conversație** pentru Gordon & Lakoff, **legi ale discursului** pentru Ducrot), enumerând pe cele mai importante, cu relevanță pentru subiectul în discuție:

- **legea informativității** - nu admite superfluul, "flecăreala" (*Mă bucur sincer* atrage conform acestei legi o replică de genul: *Nu zău!* , care denotă clar "impostura" adverbului);
- **legea pertinentei** - aduce în prim plan nivelul argumentativ (**normalitatea** unui conținut depinzând mai mult de relevanța argumentativă decât de caracterul informativ, de noutate, permite pentru exemplul de mai sus o replică de tipul: *Să vorbim, să n-adormim!*);
- **legea exhaustivității** - este supusă 'maximei de cantitate' (dacă nimeni nu este obligat să spună "totul" despre subiectul de care vorbește, atunci surplusul devine suspect și, în cazul studiat, prin reducerea redundanței, se ajunge exact la forma antonimică);
- **legea sincerității** - implică în primul rând **calitatea** (or, în exemplul dat, este limpede că se încearcă suplinirea calității prin cantitate).

Devine evident că **replica reală** sau *posibilă* validează discursul emițătorului, reducându-l la valoarea adevărată:

Mă bucur sincer. *Vorbe.*
 Minți!
 Mda ...
 Aiurea!
 Minți de-ngheață apele!
 Te cred, te cred.

Pe de altă parte, mult mai concret și mai frecvent, **discursul raportat** dezvăluie interpretarea "corectă": *Se bucura, într-adevăr, nu se prefăcea.*

Desigur, starea psihologică instaurată în actul de comunicare, ce permite, în principiu, cooperarea dintre locutor și alocutor, este direct implicată în validarea obținută prin discursul raportat.

Sincer (sic!), cred, împreună cu evanghelistul Matei, că **pietatea noastră este autentică doar atunci când este discretă.**

BIBLIOGRAFIE

- AUSTIN, J. L., *Quand dire c'est faire*, Seuil, Paris, 1970.
- AUCHLIN, Antoine, *Faire, montrer, dire. Pragmatique comparée de l'énonciation en français et en chinois*, Peter-Lang, Berne, 1993.
- DUCROT, Oswald, *Dire et ne pas dire*, Hermann, Paris, 1972a.
- DUCROT, O., TODOROV, T., *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*, Seuil, Paris, 1972b.
- GORDON, David et LAKOFF, George, *Postulats de conversation*, în "Langages", nr. 30, juin 1973, p. 32-55.
- GREIMAS, A. J., COURTES, J., *Six articles d'un dictionnaire sémiotique*, în "Documents de travail", Università di Urbino, numero 67, ottobre 1977, serie A, 19 p.
- GREIMAS, A. J., COURTES, J., *SEMIOTIQUE-Dictionnaire raisonné de la théorie du langage*, Paris, Classiques Hachette, 1979.
- GRICE, H. Paul, *Logique et conversation*, în "Communications", nr. 30, 1979, p. 57-72.
- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine, *L'énonciation. De la subjectivité dans le langage*, Paris, Armand Colin, 1980.
- KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine, *Les interactions verbales*, 3, Paris, Armand Colin, 1994.
- LEECH, G. N., *Principles of pragmatics*, Londres/New York, Longman, 1983.
- PARRET, Herman, *L'esthétique de la communication*, Ousia, Bruxelles, 1999.
- PASAT, Mihaela, *Discours direct/Discours rapporté-Discours relaté*, Antwerp, Abstracts-International Pragmatics Conference, 1987, p. 172.
- PASAT, Mihaela, *Rêve et psychopragmatique*, în "Caiet de semiotică", nr. 10, Timișoara, 1994, p. 91-119.
- SEARLE, John, *Les actes de langage*, Paris, Hermann, 1972.
- VERSCHUEREN, Jef, *What people say they do with words*, Ablex Publishing Corporation, Norwood, New Jersey, 1985.
- *
 * * DEX (*Dictionarul explicativ al limbii române*), București, Univers Enciclopedic, 1998.
 *
 * * PR (*Petit Robert*), Paris, Dictionnaires Le Robert, 2000.

JE ME RÉJOUIS (SINCÈREMENT) QUE VOUS AYEZ RÉUSSI! (Résumé)

L'étude met en premier plan le phénomène de la **manipulation** dans l'interlocution, dans un parallèle entre **sincérité** et **politesse**, de la perspective d'une esthétique de la communication, via pragmalinguistique.

On essaie de rendre transparentes les stratégies utilisées par les partenaires de l'acte de communication, en fonction du contexte situationnel.